

УДК 378.091.011.3-05:373.2:005.57:005.336.2

Черезова Ірина Олександрівна, доцент, доцент кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету. e-mail: gen_berd@ukr.net

Чумак Віктор Вікторович, доцент, доцент кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету.

e-mail: Chumak-VV@yandex.ru; V_Chumak@ukr.net

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація

На основі теоретичного аналізу в роботі уточнено зміст та структура поняття «комунікативна компетентність», комунікативних якостей вчителя, стилів взаємин вчителя й учнів, критеріїв сформованості комунікативної компетентності вчителя початкових класів. Показано вплив стилю спілкування вчителя на рівень його комунікативної компетентності. Виявлено, що комунікативна компетентність представляє собою інтегровану характеристику рівня професійної підготовленості педагога, яка базується на фундаментальних психолого-педагогічних знаннях і вміннях, що проявляються в єдності з особистісними якостями. Вона передбачає здатність педагога сприймати й адекватно пояснювати поведінку учня; помічати зміни у його емоційній сфері та поведінці, аналізувати та адекватно інтерпретувати їх; використовувати такі механізми міжособистісного пізнання, як емпатія, ідентифікація, децентрація.

У роботі відзначено, що демократичний стиль спілкування сприяє розвитку активності та творчості учнів, здійснюється орієнтація на самостійне розв'язання проблем, формується впевненість, самостійність, почуття емоційної близькості, відбувається процес самоствердження, підвищується настрій, з'являється почуття задоволення і впевненості у своїх

силах. Цей стиль несе в собі заклик до співробітництва і пізнавальної активності.

Виявлено, що формування комунікативної компетентності доцільно здійснювати двома шляхами: 1) озброєння майбутніх педагогів знаннями з психології професійного спілкування та власних особливостей спілкування; 2) формування та корекція вмінь та навичок професійного спілкування.

Ключові слова: комунікативна компетентність, структура комунікативної компетентності, комунікативна компетентність вчителя, комунікативні якості вчителя, стиль спілкування.

Черезова Ирина Александровна, доцент, доцент кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету.

Чумак Виктор Викторович, доцент, доцент кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету.

Cherezova Iryna, docent, docent department of Psychology, Berdyansk State Pedagogical University.

Chumak Viktor, docent, docent department of Psychology, Berdyansk State Pedagogical University.

COMMUNICATIVE COMPETENCE IS IN SYSTEM OF PROFESSIONAL PREPARATION OF TEACHER OF INITIAL SCHOOL

Summary

On the basis of theoretical analysis, the content and structure of the concept of «communicative competence», communicative qualities of the teacher, styles of teachers and students, criteria for the formation of communicative competence of the teacher of elementary classes are clarified. The influence of the style of communication of the teacher to the level of its communicative competence is shown. It has been found that communicative competence is an integrated characteristic of the level of professional preparedness of a teacher based on fundamental

psychological and pedagogical knowledge and skills that manifest themselves in unity with personal qualities. It involves the ability of the teacher to perceive and adequately explain the behavior of the disciple; notice changes in its emotional sphere and behavior, analyze and adequately interpret them; Use such mechanisms of interpersonal knowledge as empathy, identification, decentralization.

The paper noted that the democratic style of communication contributes to the development of activity and creativity of students, the orientation for independent problem solving is carried out, confidence, independence, sense of emotional proximity is formed, the self-affirmation process takes place, a sense of pleasure and confidence in their power appears. This style carries a call for cooperation and cognitive activity.

It was found that the formation of communicative competence is expedient to exercise in two ways: 1) the weapons of future teachers with knowledge of psychology of professional communication and their own peculiarities of communication; 2) Formation and correction of skills and skills of professional communication.

Keywords: *communicative competence, structure of communicative competence, communicative competence of the teacher, communicative qualities of the teacher, style of communication.*

Проголошена в Україні докорінна освітня реформа має відповісти на глобальні виклики сьогодення та забезпечити розвиток освіти в умовах змін. Модернізація системи освіти базується на реалізації компетентнісного підходу, який полягає в спрямованості освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є загальні (базові, ключові) і спеціальні (предметні) компетентності тих, хто навчається.

Перехід усіх ланок освіти на компетентнісно орієнтовану модель спонукає до якісних змін у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. Необхідність забезпечення соціально та особистісно інтегрованого

результату освіти підвищує значимість психологічної складової в професійній підготовці вчителя початкової школи. Освітні стандарти Нової української школи ще більше вимагають розглядати професійну діяльність педагога через призму суб'єкт-суб'єктної взаємодії як психологічної основи організації освітнього процесу.

Професія вчителя вкрай вимоглива, оскільки покладає відповідальність за інтелектуальний та духовний розвиток молодого покоління, від чого залежатиме майбутнє країни. Тому педагогічна компетентність, як єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення освітнього процесу, передбачає ряд компетентностей, якими повинен оволодіти майбутній вчитель. Серед них – комунікативна компетентність, яка у значній мірі визначає професійний та життєвий успіх особистості.

Теоретичним підґрунтям розуміння комунікативної компетентності є такі концептуальні положення:

- про визначальну роль спілкування для поступального руху особистості, яка формується і розвивається (В. М'ясищев, Г. Костюк);
- про існування, поряд із когнітивною і регулятивною, комунікативної функції психіки (Б. Ломов);
- концепція про діяльнісне розуміння процесу спілкування (О. Леонт'єв);
- концептуальне положення про особистість як діяльнісного суб'єкта, котрий керується в діяльності і спілкуванні «власними усвідомленими цілями і мотивами» та генетико-моделюючий підхід до її вивчення (С. Максименко);
- положення про мотиваційну детермінованість розгортання комунікативної активності (С. Рубінштейн, М. Лісіна);
- положення про етичний аспект спілкування, що виявляється у ставленні особистості до інших людей, гуманній комунікативній стратегії (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, О. Бодальов).

У державних документах, які скеровують освітній процес у початковій ланці середньої освіти (Міжнародна конвенція ООН про права дитини, Національна доктрина розвитку освіти, Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Державний стандарт початкової освіти та ін.) акцентується увага на формуванні мовленнєвої компетентності, від якої залежить доля існування країни та нації в цілому.

Дане питання широко розроблялося науковцями, серед яких О. Беляєв, А. Богуш, М. Васильєва, М. Вашуленко, Л. Виготський, Н. Волкова, Є. Голобородько, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, І. Зимня, В. Кан-Калик, А. Капська, Л. Коваль, Т. Ладиженська, Л. Мацько, Н. Пашківська, Л. Петровська, С. Савіньон, О. Савченко, Г. Сагач, О. Скворцова та інші. Однак, у зв'язку зі зростаючими вимогами до рівня професійності майбутніх педагогів, розвідки та пошуки в напрямку формування комунікативної компетентності вчителя не припиняються і відзначаються стійкою актуальністю.

Завданням (метою) нашої статті є висвітлити зміст поняття «комунікативна компетентність» та охарактеризувати фактори, які у своїй сукупності віддзеркалюють її сутність у контексті професійної підготовки вчителя початкової ланки освіти.

Поняття «комунікативна компетентність» трактується з різних наукових позицій. Психологічна енциклопедія визначає її як комплекс знань, умінь та навичок спілкування індивіда з навколишніми людьми, для оцінки якої враховуються такі особистісні якості, як здатність правильно оцінювати поведінку інших людей, передбачати та оцінювати їх вчинки, впливати на людей та ін. [1, с. 180].

З точки зору лінгвістики, комунікативна компетентність – це знання про мову, навички та вміння застосовувати їх у різних ситуаціях спілкування (Н. Гез, О. Казарцева, С. Мартиненко, Г. Рурік, Ю. Федоренко). Йдеться про відмінне володіння мовою, фонетичними, орфоепічними, морфемними, лексичними, синтаксичними вміннями. Адже одна з основних функцій вчителя

– інформаційна, і реалізувати її можливо тільки за допомогою знаків або знакових систем [14].

Знакова система, в свою чергу, може бути вербальною чи невербальною. Відповідно і комунікативну компетентність можна розглядати з цих двох позицій. *Вербальна компетентність* характеризується лексичною та синтаксичною вправністю, вмінням точно, влучно, адекватно ситуації, правильно використовувати слова та речення у писемному та усному мовленні, діалогічній та монологічній його формах. *Невербальна компетентність* передбачає вміння використовувати міміку, пантоміміку (жести, пози, рухи), інтонацію, локацію у просторі (в тому числі і дистанцію), контакт очима. Ці засоби допомагають привернути увагу респондента, виразити своє емоційне ставлення до співбесідника та інформації, яку людина переповідає.

Серед засобів невербальної компетентності найбільш інформативними та вживаними є *жести*, перелік яких можна об'єднати у такі види:

- 1) комунікативні жести, які замінюють мовлення, тому можуть вживатися як самостійний носій інформації: привітання, прощання, погроза, заборона, привернення уваги, запрошення, ствердження, заперечення, запитання;
- 2) підкреслюючі жести, які супроводжують мовлення людини й посилюють ефект сприймання (погляд, кивок голови, вказівка рукою);
- 3) модальні жести – виразні рухи, що передають оцінку, ставлення до ситуації: здивування, незадоволення, схвалення, згода, роздуми, відроза та ін.

У процесі навчання школярів учитель використовує як *монологічне*, так і *діалогічне* мовлення. Безперечно, для висвітлення власної позиції, розуміння, ставлення до певних подій, або ж для власне передачі інформації величезне значення має монолог. Якщо ми ставимо собі за мету встановити контакт з певною особою, то в такому випадку використовується діалог, суть якого полягає в умінні висловити своє бачення ситуації, толерантно і з почуттям

поваги до респондента вислухати його позицію, продемонструвати своє ставлення до співрозмовника, знайти спільну позицію та ін.

У діалозі важливо дотримуватися принципу рівноцінності та суб'єктності обох сторін, адже конструктивний діалог збагачує когнітивну та емоційну сфери його учасників, зберігаючи унікальність кожного. Обов'язковим його критерієм є зміна, яка відбувається внаслідок його проведення. Тема діалогу з кожною реплікою збагачується новим змістом, що впливає на усвідомлення її суті та здійснення обробки інформації на вищому рівні.

Комунікативна компетентність є предметом досліджень психологів, педагогів, соціологів.

Детально поняття «комунікативна компетентність» аналізується у роботах Ю. Ємельянова, який тлумачить названу категорію як засновану на знаннях та чуттєвому досвіді здатність особистості орієнтуватися у ситуаціях спілкування, вільно володіти вербальними і невербальними засобами спілкування, наголошуючи на тому, що така здатність передбачає соціальнопсихологічне навчання. До прояву комунікативної компетентності автор відносить уміння людини організувати так званий міжособистісний простір у процесі ініціативного й активного спілкування з людьми.

На думку Ю. Ємельянова, комунікативна компетентність завжди набувається у соціальному контексті. Основними факторами, що детермінують її розвиток, є життєвий досвід людини, її загальна ерудиція, мистецтво, спеціальні наукові методи [2].

Ю. Жуков, П. Растянников та інші розглядають комунікативну компетентність як синонім поняттю «компетентність у спілкуванні». За визначенням авторів, комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми. Визнаючи труднощі, пов'язані з визначенням властивостей, що входять до складу комунікативної компетентності, науковці пропонують таке її визначення:

«Комунікативна компетентність – система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії в певному колі ситуацій міжособової взаємодії» [3].

Е. Руденський визначає комунікативну компетентність як систему внутрішніх ресурсів особистості, потрібних для ефективних комунікативних дій у широкому діапазоні ситуацій міжособистісної взаємодії. Ці ресурси включають: когнітивні можливості людини щодо сприймання, оцінювання та інтерпретації ситуацій; планування людиною її комунікативних дій в спілкуванні з людьми; правила регуляції комунікативної поведінки і засоби її корекції [10].

С. Петрушин розглядає комунікативну компетентність як складне утворення, яке включає пізнавальний, поведінковий та емоційний компоненти. До змісту пізнавального компонента він відносить орієнтованість, психологічні знання та перцептивні здібності фахівця. Розвиток цього компонента також передбачає самопізнання особистості та пізнання партнерів по спілкуванню, окрім необхідних знань у сфері спілкування. До змісту поведінкового компонента комунікативної компетентності автор відносить вміння ефективно використовувати різні засоби вербального та невербального спілкування. Розкриваючи зміст емоційного компонента, дослідник наголошує на важливості досвіду різноманітного спілкування, позитивному ставленні та налаштуванні на співрозмовника [11].

Л. Столяренко визначає комунікативну компетентність особистості як спроможність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. Для результативної комунікації характерним є досягнення взаєморозуміння, усвідомлення ситуації та предмета спілкування [13].

Л. Петровська визначає комунікативну компетентність як складне утворення, що включає знання соціально-психологічних факторів і вміння використовувати їх у конкретній діяльності, усвідомлення мотивів, стратегій

поведінки, осмислення ймовірних перешкод на шляху до взаємного порозуміння, оволодіння психотехнікою та технологією спілкування [10].

Авторка вважає, що компетентність у спілкуванні є складним сплетінням перцептивних, комунікативних, інтерактивних елементів, спілкування творчого і репродуктивного, глибинного і поверхневого, маніпулятивного і суб'єкт-суб'єктного. Тому в структурі комунікативної компетентності виокремлюються два компоненти (вони ж – типи компетентності):

- 1) суб'єкт-об'єктні, репродуктивні форми спілкування або оволодіння зовнішньою, операційно-технічною стороною поведінки;
- 2) суб'єкт-суб'єктні, продуктивні, глибинні й особистісно-значеннєві утворення.

На думку О. Мудрика, комунікативна компетентність пов'язана зі стосунками, а не з індивідами, та означає, що знання правил спілкування й адаптаційні навички та гнучкість у втіленні цього знання є необхідними для досягнення ефективних стосунків. Окрім того, комунікативна компетентність характеризується відповідністю поведінки контексту стосунків, у яких вона виявляється [10].

М. Обозов розглядає комунікативну компетентність у двох аспектах:

- як орієнтованість особистості в різних ситуаціях спілкування, що ґрунтується на знаннях і чуттєвому досвіді;
- як здатність особистості ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе та інших в умовах постійної зміни психічного стану, міжособистісних стосунків і соціальної ситуації [8].

Л. Рудева в структурі комунікативної компетентності визначає такі компоненти [12]:

- *гностичний компонент* (система знань про сутність, структуру, функції та особливості спілкування взагалі та професійного зокрема; знання про стилі спілкування, зокрема, про особливості

власного комунікативного стилю; творче мислення, внаслідок якого спілкування виступає як різновид соціальної творчості);

- *конативний компонент* (загальні та специфічні комунікативні вміння, які дозволяють успішно встановлювати контакт з іншою людиною, адекватно пізнавати її внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з нею, застосовувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях; культура мовлення; експресивні вміння, які забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивні вміння, які забезпечують можливість пізнання внутрішнього світу партнера по спілкуванню та розуміння себе);

- *емоційний компонент* (гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею в особистісні, діалогічні взаємини; інтерес до власного внутрішнього світу; розвинуті емпатія та рефлексія; високий рівень ідентифікації з виконуваними професійними та соціальними ролями; позитивна Я-концепція; адекватні вимогам діяльності психоемоційні стани).

В. Кан-Калик розглядає комунікативну компетентність як складову частину діяльності і людського буття. Він відзначав, що проблема полягає в тому, що не всі люди усвідомлюють, як можуть бути реалізовані ті чи інші комунікативні акти. Для того, щоб їх здійснювати, необхідно володіти необхідними навичками і вміннями. У процесі учбової діяльності повинна бути визначена цільова установка на формування комунікативної компетентності особистості [5].

Як необхідні складові комунікативної компетентності, Є. Кузьмін та В. Семенов відзначають готовність і вміння будувати контакт з людьми, спроможність орієнтуватись у різних ситуаціях спілкування та ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе та інших, внутрішні засоби регуляції комунікативних дій [6].

Отже, комунікативну компетентність можна розглядати як сукупність знань, умінь і навичок, які проявляються у комунікативних діях та забезпечують ефективність взаємодії з оточуючими. Основою комунікативної компетентності є загальна здатність спостерігати (бачити і чути) та одночасно запам'ятовувати мовленнєві акти, виразні рухи обличчя й тіла, положення людей у просторі, тактильні впливи, запахи та їхню локалізацію, а також сполучення перерахованих дій, ознак, характеристик. Результати спостереження усвідомлюються і закріплюються у когнітивних структурах психіки у вигляді знань, навичок, умінь і становлять індивідуальний досвід особистості.

Педагог має знайти підхід до кожної дитини, з якою працює, налагодити стосунки та взаєморозуміння, викликати у неї повагу та готовність слухати і приймати інформацію, цінності, життєві принципи, ідеали. Неповторна індивідуальність кожного вихованця вимагає від учителя гнучкості, мобільності, вміння своєчасно зреагувати на зміни, правильно дібрати способи взаємодії з дитиною. Працюючи з дитячим колективом, вчитель вибудовує такі лінії комунікативної взаємодії: з кожним окремим учнем, з дитячим колективом, з колективом через актив, з учнем через колектив. У повсякденному житті ці лінії переплітаються, взаємодіють, функціонують як одне ціле. Тому педагог постійно змінюється разом з учнями, і чим краще він обізнаний з психологічними закономірностями розвитку дитини, тим на вищому рівні зможе продемонструвати комунікативну компетентність.

У психолого-педагогічній науці існує таке поняття, як «комунікативні якості», які безпосередньо визначають характер та рівень взаємодії з оточуючими. Особливо важливо їх сформувати у вчителя початкової школи, який для виховання у дітей позитивного ставлення до процесу навчання повинен щиро цікавитись своїми учнями, бути відкритим до міжособистісного спілкування і заохочувати до цього дітей. Пізнаючи учнів, їх мотиви поведінки, бажання та наміри, вчитель здатен порозумітися і, відповідно, дібрати

адекватні методи взаємодії з метою найповнішого розкриття потенціалу вихованців.

До числа комунікативних якостей учителя більшість науковців відносять: емпатію та рефлексію (А. Деркач); справедливість і чуйність (В. Сластьонін); контактність та вміння вислухати (Т. Воропаєва); соціальну сміливість (В. Келасьєв), тактовність, реактивність, сугестивність (М. Єрастов); комунікабельність і толерантність (В. Кан-Калик), гнучкість і делікатність, спрямованість на відкрите й активне спілкування, здатність швидко встановлювати контакт, візуальність та красномовність (М. Галагузова).

Негативно на взаємодії з дітьми позначаються такі особистісні риси педагога, як замкненість, зайва сором'язливість, дратівливість, агресивність, песимізм. Тому майбутньому вчителю потрібно добре знати та давати об'єктивну оцінку своїй особистості з метою здійснення процесу самовиховання. Корекція своєї особистості дозволить здолати бар'єри у спілкуванні, підтримувати позитивну атмосферу в класі, робочий настрій у дітей.

Особливо важливим є емпатійне розуміння, бо, як відмічає М. Заброцький, «здатність педагога до співпереживання не лише сприяє адекватності відображення особистості учнів, вона також лежить в основі встановлення з ними позитивних, високопродуктивних взаємовідносин, що, у свою чергу, впливає на ефективність педагогічного процесу» [4, с. 88].

Актуальним комунікативним умінням є саморегуляція, а вміння управляти своєю поведінкою завжди викликає повагу. Вчителю, який опікується процесом навчання і виховання в середньому 25 – 30 дітьми, важко зберігати рівновагу. Учні нерідко випробовують свого педагога на стриманість, толерантність, врівноваженість. Для того, щоб опанувати складну педагогічну ситуацію та позбутися душевного напруження, доречно змінити своє ставлення до неї. В цьому випадку бажано створити нову психологічну установку, адже управління емоційно-вольовою сферою – це вміння програвати в уяві можливі

невдачі, виключати несподівані ситуації, здійснювати перехід негативного до позитивного.

Не викликає сумнівів той факт, що самопочуття, переживання, формування самооцінки дитини перебувають у прямій залежності від особливостей взаємодії педагога з дітьми, від того, які засоби, прийоми, методи використовуються вчителем у процесі діяльності й спілкування. Стиль взаємин вчителя й учнів помітно впливає на формування ініціативи, активності й самостійності дітей. Тож можна говорити про вплив стилю спілкування, який притаманний учителю, на рівень його комунікативної компетенції.

Відомо, що стиль спілкування визначається як індивідуально-стабільна форма комунікативної поведінки людини, яка виявляється в будь-яких умовах взаємодії: ділових і особистісних стосунках, стилі керівництва і виховання дітей, способах прийняття рішень і розв'язання конфліктів, прийомах психологічного впливу на людей.

Спираючись на характеристику загальновідомих у психолого-педагогічній літературі стилів спілкування, відмітимо, що з найпоширеніших у педагогічній практиці авторитарного, ліберального, демократичного стилів лише за умови домінування останнього у взаєминах учителів і дітей, а також самих дітей можлива суб'єкт-суб'єктна взаємодія. За демократичного стилю стимулюється розвиток активності учнів, творчості, здійснюється орієнтація на самостійне розв'язання проблем, формується впевненість, самостійність, почуття емоційної близькості, відбувається процес самоствердження, підвищується настрій, з'являється почуття задоволення і впевненості у своїх силах. Демократичний стиль несе в собі заклик до співробітництва і пізнавальної активності [7].

Проте, демократичний стиль спілкування потребує від учителя певних умінь: ставати рівноправним співрозмовником учнів, звільнивши їх від впливу свого авторитету; проявляти інтерес до теми бесіди, якщо навіть вона не є

цікавою, а отже володіння потрібною для цього часткою артистизму; бути хорошим співрозмовником тощо.

Таким чином, учитель, залежно від своїх індивідуально-психологічних особливостей, виробляє власний, індивідуальний стиль педагогічної діяльності. Саме вчителю, з урахуванням особливостей учбової діяльності, що вимагає організації педагогічного спілкування як засобу (умов) і цілі навчання, необхідно цілеспрямовано формувати в собі такі якості, як інтерес до людей, швидка і точна реакція на співрозмовника, артистизм, позитивне та відкрите ставлення до людей, відсутність упередженості й тривожності. Важливою також є готовність вчителя як партнера у спілкуванні до прийняття позиції дитини, розуміння її інтересів, мотивів, цінностей, дій [12].

Отже, комунікативна компетентність учителя передбачає здатність сприймати й адекватно пояснювати поведінку учня; помічати зміни у його емоційній сфері та поведінці, аналізувати та адекватно інтерпретувати їх; використовувати такі механізми міжособистісного пізнання, як емпатія (пізнання емоційних станів іншої людини через співпереживання), ідентифікація (готовність свідомо поставити себе на місце іншої людини), децентрація (здатність відійти від власної позиції, сприйняти точку зору іншої людини).

Висвітлені нами позиції можна розглядати як критерії сформованості комунікативної компетентності вчителя початкових класів.

Вважаємо, що комунікативна компетентність педагога інтерпретується як:

- результат засвоєння соціально-психологічних еталонів, стандартів, стереотипів поведінки;
- ступінь опанування певними нормами спілкування та поведінки;
- результат опанування «технікою» спілкування;
- здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми;

- здатність використовувати соціальні знання і навички у спілкуванні.

Структура комунікативної компетентності педагога складається із:

- 1) загальних здібностей (навченості); 2) комунікативних знань, навичок, умінь; 3) особистісних змінних.

Комунікативна компетентність заснована на трьох рівнях:

- 1) соціонормативному (як основа когнітивного компонента комунікативної компетентності особистості);
- 2) сигніфікаційному (як система символів і нормативних приписів, що ними послуговуються у спілкуванні);
- 3) акціональному (як дія, спрямована на певну мету).

Узагальнюючи окреслені вище міркування, можемо зробити висновок, що комунікативна компетентність охоплює такі аспекти: компетентність у здійсненні перцептивної, комунікативної й інтерактивної функцій спілкування; компетентність у реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з партнерами по спілкуванню; компетентність у розв'язанні завдань спілкування; компетентність у реалізації поведінкового (операційноінструментального) та особистісного (глибинного) рівнів спілкування.

На сьогоднішній день у системі професійної підготовки педагогів набуто значного досвіду, проте ведеться пошук нових підходів до її удосконалення. На думку Л. Орбан-Лембрик, формування комунікативної компетентності доцільно здійснювати двома основними шляхами. Перший шлях полягає в забезпеченні майбутніх педагогів знаннями з психології професійного спілкування та власних особливостей спілкування (через лекційні курси, спецкурси, спецсемінари, психологічне консультування). Другим шляхом є корекція та формування вмінь та навичок професійного спілкування, який доцільно реалізовувати у процесі групового навчання, основну роль в якому відіграють активні методи групової роботи (соціальнопсихологічний тренінг як цілеспрямована організації комунікативних процесів) [9].

Комунікативна компетентність педагога, майстерність ділового та міжособистісного спілкування є необхідним інструментом гуманізації освіти. Сформована комунікативна компетентність дає змогу педагогу бути успішним у спілкуванні завдяки наявності знань і здатності удосконалювати свій комунікативний досвід. Розвинені комунікативні вміння є показником педагогічної культури і педагогічної майстерності вчителя.

Отже, теоретичний аналіз комунікативної компетентності дає змогу зробити висновок, що зазначена проблема є актуальною на сучасному етапі розвитку освіти в Україні і вимагає комплексного підходу до свого вирішення.

На підставі вищесказаного можна зробити такі висновки:

1. Комунікативна компетентність представляє собою інтегровану характеристику рівня професійної підготовленості педагога, яка базується на фундаментальних психолого-педагогічних знаннях і вміннях, що проявляються в єдності з особистісними якостями. В цілому, комунікативна компетентність пов'язана з адекватним використанням усієї палітри можливостей особистості.

2. У процесі професійного становлення особистості розвиток комунікативної компетентності має декілька джерел: ідентифікація з іншими людьми, засвоєння культурної спадщини, спостереження за поведінкою інших людей, аналіз актів комунікації, програвання в уяві комунікативних ситуацій, а також цілеспрямоване формування комунікативної компетентності в процесі соціально-психологічного навчання.

3. Всебічні зміни, зумовлені викликами сучасності, їх вплив на особистість дитини, освітнє середовище вимагають від педагога швидкого й ефективного реагування шляхом постійного свідомого учіння, оновлення знань, свободи та гнучкості мислення. У зв'язку з цим, варто говорити про нову роль учителя не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Список використаних джерел

1. Большая психологическая энциклопедия. Москва: Эксмо, 2007. 544 с.
2. Емельянов Ю. Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности. Санкт-Петербург, 1999. 403 с.
3. Жуков Ю. М., Петровская Л. А., Растянников П. В. Диагностика и развитие компетентности в общении. Москва: МГУ, 1990. 255 с.
4. Заброцький М. М. Педагогічна психологія: курс лекцій. Київ: МАУП, 2000. 88 с.
5. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. Москва: Просвещение, 1987. 190 с.
6. Коллектив. Личность. Общение. *Словарь социально-психологических понятий* / под ред.: Е. С. Кузьмина, В. Е. Семенова. Ленинград, 1987. С. 143.
7. Максимова О. О. Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич: Вид-во Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. № 5 (136). С. 59–63.
8. Обозов М. М. Психологія міжособистісних відносин. Київ: Либідь, 1990. 191 с.
9. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2005. 448 с.
10. Петровская Л. А. Общение-компетентность-тренинг. Москва: Смысл, 2007. 125 с.
11. Петрушин С. В. Психологический тренинг в многочисленной группе (методика развития компетентности в общении в группах от 40 до 100 человек). Екатеринбург: Деловая книга, 2000. 256 с.
12. Рудева Л. С. Психологічні особливості комунікативної компетентності майбутніх психологів. *Вісник психології і соціальної педагогіки*. Київ, 2010. Випуск 3. URL: <https://www.psyh.kiev.ua/> (дата звернення: 01.09.2021).

13. Столяренко Л. Д. Педагогика. Ростов-на-Дону, 2003. 448 с.

14. Хуторской А. В. Современная дидактика. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 544 с.

References transliterated

1. Bol'shaja psihologicheskaja jenciklopedija. Moskva: Eksmo, 2007. 544 s.
2. Emel'janov Ju. N. Teorija formirovanija i praktika sovershenstvovanija kommunikativnoj kompetentnosti. Sankt-Peterburg, 1999. 403 s.
3. Zhukov Ju. M., Petrovskaja L. A., Rastjannikov P. V. Diagnostika i razvitie kompetentnosti v obshhenii. Moskva: MGU, 1990. 255 s.
4. Zabroc'kyj M. M. Pedagogichna psihologija: kurs lekcij. Kyi'v: MAUP, 2000. 88 s.
5. Kan-Kalik V. A. Uchitelju o pedagogicheskom obshhenii. Moskva: Prosveshhenie, 1987. 190 s.
6. Kollektiv. Lichnost'. Obshhenie. Slovar' social'no-psihologicheskikh ponjatij / pod red.: E. S. Kuz'mina, V. E. Semenova. Leningrad, 1987. S. 143.
7. Maksymova O. O. Komunikatyvna kompetentnist' vchytelja pochatkovoii shkoly. Molod' i rynek: shhomisjachnyj naukovopedagogichnyj zhurnal. Drogobych: Vyd-vo Drogobyc'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Ivana Franka, 2016. № 5 (136). S. 59–63.
8. Obozov M. M. Psihologija mizhosobystisnyh vidnosyn. Kyi'v: Lybid', 1990. 191 s.
9. Orban-Lembryk L. E. Social'na psihologija: navch. posibnyk. Kyi'v: Akademvydav, 2005. 448 s.
10. Petrovskaja L. A. Obshhenie-kompetentnost'-trening. Moskva: Smysl, 2007. 125 s.

11. Petrushin S. V. Psihologicheskij trening v mnogochislnoj gruppe (metodika razvitija kompetentnosti v obshhenii v gruppah ot 40 do 100 chelovek). Ekaterinburg: Delovaja kniga, 2000. 256 s.

12. Rudjeva L. S. Psihologichni osoblyvosti komunikatyvnoi kompetentnosti majbutnih psihologiv. Visnyk psihologii i social'noi pedagogiky. Kyi'v, 2010. Vypusk 3. URL: <https://www.psyh.kiev.ua/> (data zvernennja:01.09.2021).

13. Stoljarenko L. D. Pedagogika. Rostov-na-Donu, 2003. 448 s.

14. Hutorskoj A. V. Sovremennaja didaktika. Sankt-Peterburg: Piter, 2001. 544 s.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

*Авторське право (с) 2021 Cherezova Iryna Черезова Ірина Олександрівна,
Chumak Viktor Чумак Віктор Вікторович*

Отримано: 14.09.2021

Відрецензовано: 02.10.2021

Опубліковано: 18.10.2021

DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2021.5.2.6>